

## POSTANOWIENIE

Dnia 7 grudnia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący)

SSN Jan Górowski (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Kwaśniewski

w sprawie z powództwa Parafii Rzymskokatolickiej p.w. [...]przeciwko Skarbowi  
Państwa - Wojewodzie [...]

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 7 grudnia 2017 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 14 września 2016 r.,

**przedstawia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego do  
rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne:**

**"Czy parafiom Kościoła Rzymskokatolickiego, położonym na terenach byłego zaboru pruskiego, od których Państwo przejęło nieruchomości na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 ze zm.), przysługiwała legitymacja czynna do wystąpienia z roszczeniami regulacyjnymi (art. 61 ust. 1 pkt 1 i 2 w zw. z art. 63 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r., o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (jedn. tekst: Dz. U. z 2013 r., poz. 1169 ze zm.)."**

UZASADNIENIE

I. Powódka Parafia Rzymskokatolicka [...] w pozwie z dnia 15 lipca 2011 r. wniosła o przyznanie od pozwanej Agencji Nieruchomości Rolnych - Oddział Terenowy w [...] na rzecz powódki odpowiednich nieruchomości zamiennych w zamian za nieruchomości przejęte przez Skarb Państwa, zapisane w księdze wieczystej nr 911 Sądu Grodzkiego w [...] oraz w księdze wieczystej [...] tom III wykaz 87, stanowiące aktualnie działki wymienione w załączonych do pozwu zestawieniach synchronizacyjnych nr 1 oraz 2, i w tym celu o zobowiązanie Agencji Nieruchomości Rolnych - Oddział Terenowy w [...] do wskazania odpowiednich nieruchomości zamiennych;

ewentualnie, o przyznanie od pozwanego Skarbu Państwa - Dyrektora Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w [...] lub Starosty [...] na rzecz powódki odpowiednich nieruchomości zamiennych w zamian za przejęte nieruchomości zabrane Kościołowi i w tym celu o zobowiązanie tego pozwanego do wskazania odpowiednich nieruchomości zamiennych,

ewentualnie, o zasądzenie od pozwanego Skarbu Państwa - Starosty [...] na rzecz powoda kwoty 570 000 zł wraz z odsetkami ustawowymi od dnia wniesienia pozwu do dnia zapłaty tytułem odszkodowania.

Wyrokiem z dnia 22 kwietnia 2015 r. Sąd Okręgowy w [...] zasądził od pozwanego Skarbu Państwa, reprezentowanego przez Wojewodę [...] na rzecz powoda kwotę 697 000 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 15 lipca 2011 r. do dnia zapłaty (pkt 1) i oddalił powództwo w stosunku do pozostałych pozwanych (pkt 2).

Został on zaskarżony przez pozwany Skarb Państwa. Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 14 września 2016 r., zmienił go tylko w zakresie odsetek, oddalając powództwo o ich zasądzenie za okres od dnia 15 lipca 2011 r. do dnia wydania tego orzeczenia i ustalił, że od dnia 15 września 2011 r. przysługują powódce odsetki ustawowe, oraz oddalił apelację w dalszej części.

II. Sądy stwierdziły, że Parafia Rzymskokatolicka [...] posiada zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 29, poz. 154 ze zm., dalej:

„u.s.p.k.”) - osobowość prawną, co potwierdził zaświadczeniem z dnia 30 maja 2012 r. Wojewoda [...]. Należy do Diecezji [...] i została erygowana w XIII w. Obecnie proboszczem Parafii jest ksiądz kanonik S. K. Na mocy dekretu z dnia 23 sierpnia 1990 r. Arcybiskup Metropolita [...] J. S. oddał księdzu S.K. z dniem 31 sierpnia 1990 r. zarząd Kościołem Parafialnym [...] oraz beneficjum w [...] w dekanacie [...]. Powódka była właścicielem nieruchomości zapisanej w księdze wieczystej nr 911 Sądu Rejonowego w [...] o pow. 41,9142 ha oraz nieruchomości zapisanej w księdze wieczystej [...] tom III wykaz 87 o pow. 4,1650 ha.

Na podstawie orzeczenia Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Rolnictwa i Leśnictwa w [...] z dnia 13 sierpnia 1958 r. o sygn. R.U.Z.5-11/58 postanowiono przejąć własność nieruchomości Katolickiego Kościoła w [...] na rzecz Skarbu Państwa bez odszkodowania, tj. część nieruchomości rolnej, oznaczonej hipotecznie KW [...], położonej w [...] o pow. 41,9142 ha po wyłączeniu parcel 36, 37 i 318/55 o łącznej pow. 2,3031 ha oraz nieruchomości rolnej, oznaczoną hipotecznie [...] tom III wykaz 87, o pow. 4,1650 ha.

Przejęcia faktycznego tych nieruchomości dokonano w 1950 r. zgodnie z ustawą z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz.U. Nr 9, poz. 87 ze zm., dalej: „ustawa z dnia 20 marca 1950 r. albo ustawa o dobrach martwej ręki”). Nieruchomości te stanowią obecnie własność osób fizycznych, Skarbu Państwa i Gminy [...]. Nieruchomości objęte wnioskiem regulacyjnym powódki były nieruchomościami rolnymi. Nie pozostawiono parafii jakichkolwiek gruntów, które stanowiłyby gospodarstwo rolne proboszcza, o jakim mowa w art. 4 ust. 2 ustawy z 1950 r.

Parafia złożyła w dniu 16 maja 1990 r. wniosek do Komisji Majątkowej w Warszawie o wszczęcie postępowania regulacyjnego z uzasadnieniem, że zabrane jej nieruchomości stanowiły dobra beneficjalne, które nie podlegały przejęciu na własność Skarbu Państwa w trybie powołanej ustawy. Podnosiła, że przejęcie przedmiotowych nieruchomości stanowiło, nie tylko formę wywłaszczenia bez odszkodowania, ale ponadto było bezprawne, gdyż naruszono przepisy ustawy o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki. Podstawę żądania

powoda stanowiły przepisy art. 61-63 u.s.p.k. Komisja Majątkowa przeprowadziła postępowanie regulacyjne i orzeczeniem częściowym z dnia 25 sierpnia 1998 r. przyznała powodowej parafii w stanie wolnym od obciążeń własność nieruchomości zamiennej stanowiącej działkę o nr 102/1 o pow. 25,40 ha, położoną w obrębie [...], jednostka ewidencyjna [...] nr 162, dla której prowadzona jest księga wieczysta KW nr [...] oraz wskazała, że orzeczenie to nie wyczerpuje roszczeń powoda zgłoszonych w postępowaniu regulacyjnym.

Wartość rynkowa nieruchomości przejętych przez Skarb Państwa i objętych dawnymi księgami wieczystymi KW [...] i [...] tom III karta 87. wynosi 1 642 000 zł. Z kolei, wartość rynkowa prawa własności nieruchomości przyznanej powodowi, jako nieruchomość zamienna, obejmująca działkę gruntu nr 120/1 o pow. 25,40 ha wg stanu na dzień 25 sierpnia 1998 r., obecnego przeznaczenia i cen aktualnych na dzień 24 kwietnia 2013 r. wynosi 945 000 zł. Wartość więc roszczenia regulacyjnego wynosi 697 000 zł.

Sądy *meriti* stwierdziły także, w ślad za stanowiskiem wyrażonym przez kanclerza Kurii Diecezjalnej w [...], że Katolicka Gmina Kościelna w [...] i Parafia Rzymskokatolicka pw. w [...] są podmiotami tożsamymi. W [...] nie istniała jakakolwiek inna katolicka gmina kościelna, która mogłaby być właścicielką majątku objętego przedmiotowymi księgami wieczystymi.

Wskazały, że podstawę żądania powódki stanowiły przepisy art. 61-63 u.s.p.k. w zw. z art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 16 grudnia 2010 r. o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2011 r. Nr 18, poz. 89, dalej: „u. zm.”), regulujące tzw. postępowanie regulacyjne. Powódka dochowała terminu przewidzianego w art. 62 ust. 3 u.s.p.k. oraz terminu ustanowionego w art. 4 ust. 2 u. zm. Oceniły, że roszczenie powódki ma charakter reprivatyzacyjny, ma chronić interes kościelnej osoby prawnej polegający na wyrównaniu jej uszczerbku majątkowego, wyrządzonego działaniami organów państwa, chociażby były one zgodne z prawem obowiązującym w dacie przejęcia własności. Przedmiotem roszczenia jest regulacja, przez którą należy rozumieć zaspokojenie interesu majątkowego kościelnej osoby prawnej pozbawionej własności bez odszkodowania.

Sądy *meriti* podniosły, że zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 u.s.p.k. parafia posiada osobowość prawną, ma zdolność do występowania w niniejszym procesie zgodnie z art. 64 § 1 k.p.c. jako strona (zdolność sądowa), a poza tym, że zgodnie z tym przepisem organami osoby prawnej, jaką jest parafia są proboszcz lub administrator parafii. Zauważyły, że przepisy te nie określają jednak zakresu kompetencji proboszczów, niemniej są oni uprawnieni do reprezentowania parafii w stosunkach majątkowych z osobami trzecimi w sposób i na zasadach określonych w kodeksie prawa kanonicznego (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 65 i uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08, OSNC 2009, nr 7-8, poz. 115).

W związku z tym, Sądy uznały oświadczenie Biskupa [...] z dnia 30 czerwca 2011 r. polecające m.in. proboszczowi powodowej parafii na podstawie kan. 1288 podjęcie „wszelkich działań koniecznych dla zabezpieczenia praw parafii dochodzących roszczeń związanych z upaństwowieniem własności parafialnej przez władze w latach 1944-1989”, jako potwierdzenie czynności niepełnej (art. 63 k.c.). W rezultacie przyjęły, że powództwo w sprawie zostało wniesione w terminie. Wyraziły pogląd, że dla prawidłowego wystąpienia o zaspokojenie roszczenia regulacyjnego wystarczające jest wskazanie, o jaką nieruchomości chodzi wraz ze wskazaniem, iż sprawa ma charakter regulacyjny i przesłanka ta została spełniona.

Rozpoznając zarzut braku czynnej legitymacji powoda Sądy rozpoznające sprawę odwołały się do unormowania zawartego w art. 61 ust. 1 u.s.p.k. Stwierdziły, że w sprawie powódka wykazała dokumentami urzędowymi (zapisy w wymienionych wyżej księgach wieczystych), ale i dowodem z opinii biegłego z dziedziny teologii i historii, iż była właścicielem przejętych nieruchomości. Oceniły, że określenie Katolicka Gmina Kościelna w [...] figurujące w dawnych księgach wieczystych i Katolicki Kościół w [...] w orzeczeniu z dnia 13 sierpnia 1958 r. oznaczają powodową parafię. Zauważyły, że treść wpisów prawa własności w księgach wieczystych wynikała z obowiązującego w dacie ich dokonania prawa niemieckiego, według którego, zwrot „gmina kościelna” oznacza parafię jako terytorialną instytucję kościelną, które Pruskie Ogólne Prawo Krajowe uznało za

organizację posiadającą zdolność prawną i możliwość prowadzenia działalności gospodarczej w zakresie zarządzania majątkiem kościelnym i objęło je obowiązkiem podatkowym.

Sądy *meriti* podniosły, że po 1945 r. w judykaturze uznawano parafię jako kościelną osobę prawną. Podkreśliły, że stanowisko to potwierdziła opinia biegłego sądowego W. M. Zwróciły uwagę, że parafia jest podstawową jednostką terytorialną kościoła (kan. 216 § 1 i 3 Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r., obowiązującego w Kościele katolickim do 1983 r.); wyrażenie „parafia” oznacza także: parafian, czyli ogół wiernych, nad którymi proboszcz wykonuje duszpasterstwo, kościół parafialny, beneficjum proboszczowskie i urząd proboszcza. Z tych względów uznały, że Katolicka Gmina Kościelna w [...] oznacza powodową Parafię, figurującą wg prawa niemieckiego pod wskazaną nazwą w dacie dokonywania tych wpisów w księgach wieczystych.

Podkreśliły, że w judykaturze uznawano ponadto, iż parafie są właścicielami majątku kościelnego, niezależnie od tego, jakiemu celowi majątek ten służył według prawa kanonicznego. Zauważyły, że dał temu wyraz Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 5 lutego 1966 r., II CR 47/66 (LEX nr 5936) wskazując, iż podmiotem własności kościelnych nieruchomości ziemskich, które stosownie do art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. nie podlegają przejęciu na własność Państwa, tj. beneficjów proboszczów, jest parafia, która odpowiada za długi z tytułu zaległych należności podatkowych obciążających beneficjum proboszcza danej parafii.

Podniosły, że dla uznania w sprawie czynnej legitymacji procesowej powódki ma też znaczenie unormowanie zawarte w art. 72 u.s.p.k., który stanowi podstawę do retroaktywnego uznania osobowości prawnej kościelnych osób prawnych, w tym powodowej Parafii. W rezultacie wyraziły pogląd, że wyłącznie osoby prawne wymienione w art. 6-9 u.s.p.k. mogły istnieć przed dniem 23 maja 1989 r., tj. wejściem jej w życie, a tym samym mogą być one uznawane za podmiot własności kościelnej. Wskazały, że prezentowana przez pozwanych wykładnia tych przepisów, oderwana od historycznych uwarunkowań i treści wpisów w księgach wieczystych, prowadziaby z kolei do wniosku, że nie ma w istocie

podmiotów, które byłyby uprawnione do wniesienia pozwów „regulacyjnych”. Zatem, odpisy ksiąg wieczystych oraz roczniki diecezjalne stanowią dowód, że parafia jako kościelna osoba prawna (art. 7 ust. 1 pkt 5 u.s.p.k.) uznawana była według prawa państwowego podmiotem prawa własności spornych nieruchomości. Zauważyły, że stanowisko to wzmacnia opinia biegłego sądowego W. M., stanowiąca źródło wiedzy historycznej, wskazująca na ciągłość między „gminą” a „parafią”, oraz roczniki diecezjalne dowodzące, iż powodowa Parafia jest tym podmiotem, którego pozbawiono własności spornych nieruchomości.

Sądy wskazały, że zgodnie z art. 1 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. przejęciu podlegały wszystkie nieruchomości ziemskie związków wyznaniowych, za wyjątkiem nieruchomości ziemskich, stanowiących gospodarstwa rolne proboszczów, które Państwo poręczało pełniącym te funkcje duchownym, jako podstawę ich zaopatrzenia. Jednak o tym, czy nieruchomość ziemska posiada charakter nieruchomości związku wyznaniowego w rozumieniu ust. 1 tej ustawy, orzekł Minister Administracji Publicznej. Zgodnie z jej art. 4 ust. 5, o tym, czy nieruchomość stanowi gospodarstwo rolne proboszcza (ust. 2), orzekł Minister Administracji Publicznej, natomiast o określeniu nadwyżki, podlegającej przejęciu (ust. 3), orzekł Minister Rolnictwa i Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej.

Podkreśliły, że podstawą odjęcia powódce własności nieruchomości było orzeczenie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w [...] z dnia 13 sierpnia 1958 r., sankcjonujące przejęcie dokonane protokołami z dnia 26 października 1950 r. i z dnia 29 grudnia 1950 r. Stwierdziły, że władze dokonały przejęcia tych nieruchomości kościelnych wykonując ustawę o dobrach martwej ręki, gdyż takie zapisy wynikają z protokołów z 1950 r.; orzeczenie natomiast z dnia 13 sierpnia 1958 r. do protokołów tych odwoływało się i stanowiło, że nieruchomości te pozostają już we władaniu Skarbu Państwa.

Wyraziły pogląd, że *a contrario* z art. 61 ust. 1 pkt 2 u.s.p.k. wynika, iż postępowanie regulacyjne nie może być prowadzone w odniesieniu do upaństwowionych nieruchomości, z których wydzielono gospodarstwa rolne proboszczów należne w myśl ustawy z dnia 20 marca 1950 r. Zauważyły, że jak

wynika z art. 1 ust. 2 w zw. z art. 4 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. nie podlegały przejęciu gospodarstwa rolne proboszczów do obszaru 100 ha na terenie województw zachodnich, w tym [...]. Oceniły też, że art. 61 ust. 1 pkt 2 u.s.p.k. dotyczy zatem poręczenia gospodarstw rolnych proboszczów w rozumieniu art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. Wyraziły pogląd, że interpretacja tych przepisów nakazuje uznać, iż ograniczenie regulacji dotyczy wyłącznie przypadku, gdy spełniona została przesłanka określona w art. 4 ust. 3 ustawy z dnia 20 marca 1950 r., tj. przejęciu podlegała tylko nadwyżka ponad 100 ha. W każdym innym natomiast przypadku regulacja nie doznaje ograniczeń. Stwierdziły wprost, że brak jest podstaw prawnych do przyjęcia, iż regulacji podlega jedynie obszar do 100 ha. Wskazały, że z przepisów tych wynika, i że o tym, iż dana nieruchomość stanowi gospodarstwo rolne proboszcza orzeka zgodnie z art. 4 ust. 5 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. Minister Administracji Publicznej. Jednakże, w odniesieniu do spornych nieruchomości, których dotyczy pozew, orzeczenia takiej treści nie wydano, a zatem przejęte nieruchomości w świetle prawa nie były gospodarstwem rolnym proboszcza.

Wyraziły pogląd, że bez znaczenia pozostaje tutaj funkcja, jaką nieruchomości te pełniły w myśl prawa kościelnego; skoro zatem ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła ... przewiduje dokonanie regulacji w odniesieniu do wszystkich nieruchomości kościelnych przejętych w trybie wykonywania ustawy o dobrach martwej ręki, to chodzi o wszystkie masy majątkowe majątku kościelnego, w tym także gospodarstwa rolne proboszczów czyli tzw. beneficja, których także podmiotem własności była powódka. Ich zdaniem, wobec braku tego orzeczenia administracyjnego sporna nieruchomość nie była uznawana za gospodarstwo rolne proboszcza, a zatem nie mogło jej dotyczyć poręczenie, o którym ustawodawca mówi w art. 1 ust. 1 w zw. z art. 4 ust. 2 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. Nie istniało więc w odniesieniu do przedmiotowych nieruchomości jakiegokolwiek ograniczenie dotyczące zakresu regulacji, bowiem art. 61 ust. 1 pkt 2 u.s.p.k. obejmuje tylko należne gospodarstwa rolne proboszczów, uznane jedynie za takie orzeczeniem Ministra Administracji Publicznej.

Powołując się na zaistnienie wskazanych, trudnych do przewyższenia przeszkód w rozumieniu art. 63 ust. 1 pkt 2 u.s.p.k. uznały przyznanie powódce odszkodowania ustalonego według przepisów o wywłaszczaniu nieruchomości na kwotę 697 000 zł za uzasadnione. Sąd Apelacyjny zmieniając tylko wyrok w zakresie odsetek ocenił, że ma on charakter konstytutywny, a zatem odsetki powinny być zasądzone od tej daty. Innymi słowy, zobowiązany może pozostawać w opóźnieniu ze spełnieniem świadczenia pieniężnego, uzasadniającym obciążeniem go odsetkami ustawowymi za opóźnienie, dopiero od dnia następnego po uprawomocnieniu się wyroku (por. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 21 stycznia 2004 r., IV CK 358/02, LEX nr 577522 oraz z dnia 16 stycznia 2015 r., III CSK 68/14, LEX nr 1621349).

W skardze kasacyjnej, pozwany Skarb Państwa między innymi zarzucił naruszenie art. 61 ust. 1 pkt 2 w zw. z art. 63 ust. 1 pkt 1-3 u.s.p.k. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na przyjęciu, że powodowa parafia była podmiotem uprawnionym do wszczęcia postępowania regulacyjnego i jest obecnie podmiotem uprawnionym do żądania przeprowadzenia regulacji, gdy tymczasem z art. 61 ust 1 u.s.p.k. wynika, że roszczeń tych może dochodzić kościelna osoba prawna, której przysługiwało prawo własności upaństwowionych nieruchomości, ewentualnie następca prawny takiej osoby, a prawo własności przysługiwało takim podmiotom jak Kościół Parafialny ewentualnie również Beneficjum Proboszczowskie w [...], nie zaś powodowej Parafii: art. 2 w zw. z art. 72 u.s.p.k. w zw. z art. 35 k.c. w zw. z kanonem 123, 1272 i 1274 K.P.K. z 1983 r. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na pominięciu tych przepisów w sytuacji, gdy z ustaleń wynika, że właścicielem spornych nieruchomości były takie podmioty, jak Kościół Parafialny pod wezwaniem [...] w [...] ewentualnie również Beneficjum Proboszczowskie w [...], tj. podmioty, które utraciły osobowość prawną i których wszelki majątek przeszedł na nadrzędną osobę prawną, tj. diecezję, ewentualnie Konferencję Episkopatu Polski; art. 59 w zw. z art. 6-9 oraz art. 72 ust. 1 i z art. 2 u.s.p.k. w zw. z art. 35 k.c. oraz kanonem 123, 1272, 1274 K.P.K. z 1983 r. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na pominięciu tych przepisów w sytuacji, gdy z ustaleń wynika, że właścicielem spornych nieruchomości był Kościół Parafialny, ewentualnie również Beneficjum

Proboszczowskie; art. 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-katolickiego (Dz. U. R. P. Nr 47, poz. 324) w zw. z art. I, XVI i XXIV Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską, a Rzeczpospolitą Polską z dnia 10 lutego 1925 r. (Dz. U. R. P. z 1925 r., Nr 72, poz. 501) w zw. z kanonem 99, 1409 i 1495 § 2 w zw. z kanonem 216 K.P.K. z 1917 r. przez ich niewłaściwe zastosowanie polegające na pominięciu tych przepisów i przyjęciu, że po 1945 r. istniała podstawa do tego, aby utożsamiać takie podmioty jak parafia, kościół parafialny i beneficjum proboszczowskie, ewentualnie uznać, że kościół parafialny i beneficjum proboszczowskie utraciły osobowość prawną w sytuacji, gdy ustawa o zatwierdzeniu Konkordatu nigdy nie została uchylona i w związku z tym Konkordat stanowiący część składową krajowego porządku prawnego obowiązywał także po 1945 r. a na gruncie tego porządku prawnego osobowość prawna nie przysługiwała parafiom, które były tylko jednostkami terytorialnymi Kościoła Katolickiego.

Przy rozpoznaniu skargi kasacyjnej wyłoniło się przedstawione na wstępie zagadnienie prawne budzące poważne wątpliwości, które Sąd Najwyższy postanowił przekazać do rozstrzygnięcia sądowi powiększonemu.

III. W państwie pruskim nową sytuację prawną Kościoła katolickiego stworzyło ustawodawstwo Kulturkampf (z lat 1872-1886), w tym przede wszystkim ustawa z dnia 20 czerwca 1875 r. (GS Nr 20, nr 8302) o zarządzie majątku w katolickich gminach kościelnych. Według art. 3 tej ustawy, właścicielem całego majątku kościelnego stały się wspólnoty parafialne (w tym np. beneficjum proboszcza czy organistówki). Na gruncie tej ustawy, pod pojęciem katolickiej gminy kościelnej rozumiano przede wszystkim parafie. Na skutek wejścia jej w życie, majątkiem kościelnym danej parafii była całość dóbr, świadczeń i zobowiązań związanych z najogólniej pojętym kultem religijnym w danej parafii. Wpis w przedmiotowych księgach wieczystych „Katolicka gmina kościelna w [...]” oznaczał zgodnie z ustawą z dnia 20 czerwca 1875 r., że cały majątek w tej parafii (gminie parafialnej) jest własnością tejże gminy (parafii). Taki stan prawny w Prusach utrzymał się do okresu międzywojennego. W chwili zatem powstania drugiej Rzeczypospolitej podmiotem prawa własności wszystkich spornych

nieruchomości była parafia. Majątek: "kościół parafii", "organistówki", "beneficja proboszczowskiego" stanowił więc część dóbr osoby prawnej, tj. część majątku parafii.

W Kościele katolickim prawo zwyczajowe miało i nadal ma znaczenie. Jeżeli zwyczajowo przyjmowano, że jakaś parafia istniała od niepamiętnych czasów, to nie miano wątpliwości, iż jej byłby charakter prawny i korzystała ona z osobowości prawnej. Kodeks prawa kanonicznego z 27 maja 1917 r. (AAS Nr 9, pars II, dalej: „k.p.k. z 1917 r.”) wyróżniał kategorię "osób moralnych" dla oznaczenia jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego. Pojęcie to jest odpowiednikiem "osoby prawnej" w prawie świeckim. Kanon 515 § 3 kodeksu prawa kanonicznego z 25 stycznia 1983 r. (AAS 75, pars II, dalej: „kodeks kanoniczny z 1983 r.”) stanowi wprost, że "parafia erygowana zgodnie z prawem posiada mocą samego prawa osobowość prawną".

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską, a Rzeczpospolitą Polską podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (Dz.U. Nr 71, poz. 501, dalej: „konkordat z 1925 r.”) uznawał samodzielność Kościoła katolickiego w wykonywaniu jego funkcji oraz autonomię organizacyjną. Z art. XVI konkordatu wprost wynikało, że wszystkie polskie osoby prawne kościelne i zakonne, mają zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, prawo nabywania, odstępowania posiadania i administrowania, według prawa kanonicznego swego majątku ruchomego i nieruchomego, jak również prawo stawania przed wszelkimi instancjami i władzami państwowymi dla obrony swych spraw cywilnych. Na gruncie tej umowy międzynarodowej parafie, czyli według dawnych określeń "kościół parafialne" były uznane za osoby prawne w Państwie polskim i miały zdolność majątkową. Podległe organizacje, zakłady i jednostki wyróżnione w określonej parafii, z racji braku własnej oddzielnej osobowości prawnej były częścią parafii, a jej proboszcz, był także ich reprezentantem. Konkordat szanował istniejące beneficja np. proboszczowskie, niemniej, w chwili jego zawierania w powodowej parafii beneficjum to już nie istniało, gdyż ten majątek, jak wynika z powyższych uwag, był częścią majątku parafii.

Z chwilą wejścia życie konkordatu, ustawa pruska z dnia 20 czerwca 1875 r. (GS Nr 20, nr 8302) o zarządzie majątku w katolickich gminach kościelnych utraciła moc i z tego względu przyjęto, że katolickie gminy parafialne nie są osobami prawnymi, gdyż osobowości tej nie nadaje im prawo kanoniczne, które wyłącznie decyduje o tym, którym instytucjom kościelnym lub zakonnym przysługuje osobowość prawna (por. wyrok Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 14 maja 1927 r., OSP 1927, poz. 292 i orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 31 października 1930 r., III. 2C 231/30, z dnia 21 listopada 1931 r. II 2C 299/31 i z dnia 24 stycznia 1936 r., II C 2101/35, OSNC 1936, Nr 8, poz. 328). W orzecznictwie tym przyjęto, mając na uwadze właściwy cel konkordatu, idący w kierunku zaprowadzenia od razu i w całej pełni zarządu mieniem kościelnym według norm prawa kanonicznego, że z chwilą jego wejścia w życie w państwie polskim przestały istnieć gminy kościelne jako osoby prawne i miejsce ich zajęły (sukcesja) właściwe osoby prawne według prawa kanonicznego.

Należy oddzielić skutki obowiązywania konkordatu w płaszczyźnie międzynarodowej (ratyfikacja), od skutku obowiązywania tej umowy w porządku krajowym (publikacja w Dzienniku Ustaw). Z tego względu można przyjąć, że chociaż konkordat, na skutek uchwały Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z dnia 12 września 1945 r. przestał wiązać Polskę ze Stolicą Apostolską, jako traktat międzynarodowy, to jednak stanowił w dalszym ciągu źródło prawa wewnętrznego, gdyż ustawa z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko - Katolickiego (Dz. U. Nr 47, poz. 324) nie została uchylona, a uchwała Rady Ministrów z dnia 12 września 1945 r. nie została opublikowana w zbiorze urzędowym. Dodać należy, że Prokuratoria Generalna w swej opinii z dnia 10 listopada 1945 r. (nr 14575/45-F 15010) wyraziła trafny pogląd, że konkordat z 1925 r. obowiązuje, aż do uchwalenia nowej konstytucji, co jak wiadomo nastąpiło dopiero w 1952 r. (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 312/14, LEX nr 1663415).

Trzeba zauważyć, że nawet zwolennicy przeciwnego poglądu podnoszący, iż konkordat przestał obowiązywać przed uchwaleniem Konstytucji z 1952 r.,

jako prawo wewnętrzne, z odwołaniem się do art. 114 Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., stanowiącego, że Kościół Rzymsko-Katolicki rządzi się własnymi prawami, wskazywali, że obowiązuje kodeks prawa kanonicznego z 1917 r., „w granicach obowiązującego w Państwie porządku prawnego” (por. art. 113 Konstytucji marcowej). Z tego względu, dla rozstrzygnięcia sprawy miała znaczenie odpowiedź na pytanie, czy parafie miały wtedy osobowość prawną.

Praktykę sądową w okresie po drugiej wojnie światowej w tej materii ukształtowało postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 18 kwietnia 1963 r., I CR 223/63, (OSNC 1964, Nr 10, poz. 198) wyjaśniające, że stosownie do obowiązującego w PRL porządku prawnego osobowość prawną mają parafie, diecezje i diecezjalne seminaria duchowne Kościoła rzymskokatolickiego. Dodać należy, że stanowisko to zostało wtedy zaaprobowane - choć z innym uzasadnieniem w literaturze. W glosie do tego orzeczenia podniesiono bowiem, że parafie i diecezje posiadały osobowość prawną na gruncie Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 r. (kan. 1423 § 2 i 1557 § 2) i zachowały ją nadal bez potrzeby rejestracji.

Za trafnością tego stanowiska Sądu Najwyższego przemawia art. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 ze zm.) stanowiący, że „wszystkie nieruchomości ziemskie związków wyznaniowych przejmuje się na własność Państwa”. Przesądzone zatem, że związki wyznaniowe są podmiotami prawa własności nieruchomości, a zatem mają osobowość prawną. Następnym aktem wskazującym na osobowość prawną jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego była ustawa z dnia 23 czerwca 1971 r. o przejściu na osoby prawne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych kościołów i innych związków wyznaniowych własności niektórych nieruchomości położonych na ziemiach Zachodnich i Północnych (Dz. U. Nr 16, poz. 156). Wprawdzie w samej ustawie nie wymieniono kategorii tych osób prawnych, niemniej w zarządzeniu wykonawczym Dyrektora do Spraw Wyznań z dnia 13 sierpnia 1971 r. wskazano wprost, jako osoby prawne Kościoła Katolickiego, między innymi diecezje i parafie.

Poza tym, nie analizując szczegółowo następnych aktów prawnych, należy tylko odwołać się do art. 72 u.s.p.k., który stanowi, że dowodem posiadania osobowości prawnej przez istniejące w dniu wejścia w życie ustawy kościelne osoby prawne było ich wymienienie między innymi w ostatnim wydanym drukiem przez diecezję lub archidiecezję, przed wejściem w życie ustawy, wykazie jednostek kościelnych i duchowieństwa (schematyzmie diecezjalnym). Nawiązując do tego artykułu trafnie w judykaturze podniesiono, że celem tego unormowania nie było przyznanie jednostkom kościelnym osobowości prawnej, lecz tylko jej potwierdzenie, co do osób wcześniej już istniejących (por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 10 lipca 2009 r., II CSK 69/09, OSP 2011, Nr 4, poz. 45). Także w literaturze trafnie podniesiono, że na równi z przyznaniem osobowości prawnej należało traktować jej uznanie przez ustawodawcę w stosunku do dotychczas istniejących kościelnych jednostek organizacyjnych.

Ustawodawca przed 1989 r. uznawał *expressis verbis* osobowość prawną w stosunku do takich jedynie kościelnych osób prawnych, jak właśnie parafie, diecezje oraz seminaria duchowne. Odrzucano natomiast, w tym także w judykaturze i doktrynie, koncepcję, zgodnie z którą taką podmiotowość miałyby w dalszym ciągu zachowywać tego rodzaju jednostki, jak np. „kościół parafialny” czy „beneficjum”, które potraktowane zostały jako jedynie elementy majątkowe struktury kościelnej, zarządzane przez „właściwe” kościelne osoby prawne (por. oprócz powołanych wyżej aktów prawnych art. 1 i 2 dekretu z 31 grudnia 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, Dz.U. z 1957 r., nr 1, poz. 6 i postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 18 kwietnia 1963 r., I CR 223/63, z dnia 16 maja 1964 r., II CR 221/64, OSNCP 1965, nr. 6, poz. 99, z dnia 10 lipca 2009 r., II CSK 69/09, LEX nr 530698, z dnia 5 lutego 1966 r., II CR 47/66, LEX nr 5936, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 1968 r., III CZP 86/67, OSNCP 1968, nr 6, poz. 100).

Również w obecnej judykaturze przyjęto, że parafie uznaje się za podmioty prawa cywilnego, w zakresie praw majątkowych byłych podstawowych, terytorialnych jednostek Kościoła katolickiego (katolickich gmin kościelnych, kościołów parafialnych, beneficjów proboszczowskich itp.) również, co do zdarzeń

prawnych, jakie miały miejsce po stwierdzeniu przez Państwo Polskie wygaśnięcia Konkordatu z 1925 r. (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 25 lutego 2015 r., IV CSK 312/14, z dnia 2 grudnia 2015 r., IV CSK 90/15, LEX nr 2007805, z dnia 20 października 2016 r., II CSK 794/15, OSNC 2017, nr 6, poz. 71 i z dnia 28 października 2015 r., II CSK 648/14, LEX nr 1930443).

Należy pamiętać, że przy wykładni unormowań zawartych w dziale IV rozdziale pierwszym ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej dotyczących tzw. postępowania regulacyjnego trzeba uwzględnić, iż jego celem było naprawienie krzywd wyrządzonych Kościołowi w sferze majątkowej w okresie władzy totalitarnej. Tryb ten był rozwiązaniem niekonwencjonalnym, gdyż z założenia ich naprawienie powinno się było odbyć w formie koncyliacyjno - ugodowej, niemniej, po dokonanych zmianach tej ustawy ustawą z dnia 11 października 1991 r. (Dz.U. z 2011 r., Nr 18, poz. 89), wobec stosowania przez sąd wprost art. 63 ust. 1-3 u.s.p.k., postępowanie sądowe jest także formą postępowania regulacyjnego (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 28 października 2015 r., II CSK 648/14 i z dnia 13 maja 1998 r., III CKN 483/97, Prok. i Pr. - wkł. 1998, nr 11-12, s. 34).

Trzeba też zauważyć, że akty prawne, na podstawie, których znacjonalizowano własność prywatną po drugiej wojnie światowej, choć były niegodziwe, niemniej skoro istniały, to spowodowały skutki w zakresie prawa własności. Zgodnie bowiem z zasadą efektywności, prawo nie może nie liczyć się z rzeczywistością. Fakty, które dokonały się wbrew prawu mogą być z upływem czasu konwalidowane i tak stało się z aktami nacjonalizacyjnymi, które z upływem lat były legitymizowane. Na tym stanowisku stanął Trybunał Konstytucyjny, który w uzasadnieniu wyroku z dnia 19 grudnia 2002 r. (K 32/02, OTK 2002, nr 7, poz. 97) i postanowieniu z dnia 28 listopada 2001 r., SK 5/01 (OTK 2001, nr 8, poz. 266) wskazał, że brak konstytucyjno-prawnej legitymacji takich organów jak PKWN, KRN czy Rządu Tymczasowego, nie może znieść konsekwencji w postaci ignorowania faktu, iż efektywnie wykonywały władzę państwową (por. także uchwałę Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 1996 r., OTK 1996, nr 2, poz. 13). Były stosowane zarówno przez sądy, jak i organy administracji, a skutki jakie wywołały, były respektowane przez ustawodawcę

(por. np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 listopada 2002 r., III CKN 273/01, LEX nr 77039).

Trudno byłoby obecnie więc przyjąć, że na gruncie ustawodawstwa PRL parafie nie miały osobowości prawnej, skoro były uznane także wtedy za taki podmiot i to one płaciły zobowiązania publiczno-prawne od nieruchomości znajdujących się w ich władaniu, co potwierdził Sąd Najwyższy nie tylko w powołanym postanowieniu z dnia 5 lutego 1966 r., II CR 47/66, którego teza została już przytoczona, ale także w uchwale z dnia 24 stycznia 1968 r. (III CZP 86/67, OSNC 1968, nr 6, poz. 100). Jednoznacznie w niej stwierdził, że nieruchomość ziemską stanowiąca gospodarstwo rolne proboszcza może być przejęta na własność Państwa za zobowiązania podatkowe parafii.

Także powszechnie w postępowaniach regulacyjnych uznawano, że to parafiom odebrano na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki własność nieruchomości ziemskich i iż to one są uprawnione do wniesienia do Komisji Majątkowej roszczeń regulacyjnych. Charakterystyczne jest, że także w sprawie, orzeczeniem częściowym z dnia 25 sierpnia 1998 r., Komisja Majątkowa na wniosek powodowej parafii na podstawie art. 61 ust. 21 pkt 2 u.s.p.k. przyznała jej nieruchomość zamienną, tj. działkę nr 102/1 o pow. 25.40 ha.

IV. Trzeba jednak podnieść, że judykatura w zakresie przedstawionego do rozstrzygnięcia problemu prawnego stała się obecnie niejednolita.

Wobec rozbieżności ówczesnej judykatury, Sąd Najwyższy w uchwale siedmiu sędziów - zasadzie prawnej - z dnia 19 grudnia 1959 r., I CO 42/59 (OSNCK 1960, nr 2, poz. 33) uchwalił, że jednostki organizacyjne związków wyznaniowych działających na obszarze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie mogą być uważane w stosunku do niemieckich i gdańskich osób prawnych prawa publicznego za odpowiednie osoby prawne w rozumieniu art. 2 ust. 4 dekretu z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i ponemieckich (Dz. U. Nr 13, poz. 87, dalej: „dekret”). Uchwała ta wprawdzie straciła moc zasady prawnej, wobec zmiany stanu prawnego, tj. uchylecia dekretu z dniem 1 sierpnia 1985 r. przez art. 100 pkt 1 ustawy z dnia 29 kwietnia 1985 r., o gospodarce gruntami i

wywłaszczeniu nieruchomości (jedn. tekst: Dz.U. z 1991 r., Nr 30, poz. 127), a więc na długo jeszcze przed uchwaleniem ustawy z dnia 17 maja 1989 r., o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, niemniej do wykładni w niej zawartej odwołał się Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 15 grudnia 2016 r., II CSK 634/15 (LEX nr 222460).

Sąd Najwyższy w powołanej uchwale przyjął, odmiennie jak wskazano wyżej, że konkordat z 1925 r. nie obowiązywał także w prawie wewnętrznym, na podstawie uchwały Rady Ministrów z dnia 12 września 1945 r., czyli już w chwili wejścia w życie dekretu. Zauważył, że w świetle ustawodawstwa niemieckiego związki wyznaniowe uznane przez państwo, a wśród nich Kościół rzymskokatolicki, miały status osób prawnych prawa publicznego, co wynikało z art. 137 Konstytucji Rzeszy Niemieckiej z 1919 r. i z art. 13 konkordatu Rzeszy Niemieckiej ze Stolicą Apostolską z dnia 20 lipca 1933 r. Przechodząc z kolei do omawiania charakteru prawnego związków wyznaniowych w Polsce podniósł, że związki religijne (wyznania) uznane, o uregulowanym ustawowo stosunku do państwa i ich osoby prawne, a więc również Kościół rzymskokatolicki, nie są i nie były osobami prawnymi prawa publicznego.

Podkreślił, że w okresie międzywojennym Konstytucja marcowa z 1921 r. nie nadawała polskim związkom religijnym, między innymi Kościołowi rzymskokatolickiemu w Polsce, charakteru osoby prawnej prawa publicznego. Konstytucja ta, nie poszła zatem w tym zakresie za wzorem Konstytucji Rzeszy Niemieckiej. Wskazał, że kierując się linią nakreśloną przez Konstytucję marcową, ustawodawstwo okresu międzywojennego przy uregulowaniu stosunku państwa do szeregu uznanych związków religijnych nie nadało im publicznoprawnego charakteru.

Wyraził pogląd, że także w konkordacie z dnia 10 lutego 1925 r., nie określono Kościoła rzymskokatolickiego jako osoby prawnej prawa publicznego. Jako argument przemawiający za tym, że ustawodawca nie uważał związków wyznaniowych, wśród nich Kościoła katolickiego, za korporację prawa publicznego, powołał unormowanie zawarte w art. 1 rozp. Prez. R.P. z dnia 22 kwietnia 1927 r. o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucji opiekuńczych (Dz.U. Nr 40, poz. 354). W akcie tym, wydanym

w dwa lata po zawarciu konkordatu, mowa jest w art. 1 o związkach publicznoprawnych i osobno o związkach wyznaniowych. Podniósł także, że na gruncie Konstytucji PRL z 1952 r. (art. 70 ust. 2) obowiązywał rozdział Kościoła od Państwa, co wyłączało możliwość uznania jego jednostek organizacyjnych (parafii diecezji) za osoby prawne prawa publicznego.

Stwierdził, że skoro zgodnie z ust. 4 art. 2 dekretu, majątek niemieckich i gdańskich osób prawa publicznego przechodził na własność odpowiednich polskich osób prawnych, to należało rozważyć, czy jednostki organizacyjne związków wyznaniowych działających na obszarze PRL, a wśród nich Kościół rzymskokatolicki, były w chwili wejścia w życie dekretu "odpowiednią osobą prawną". Odwołując się do dalszych unormowań zawartych w art. 2 ust. 5 i 6, art. 3 ust. 2, art. 4, 5, 6 i 12 ust. 1 dekretu doszedł do wniosku, że ustawodawca za "odpowiednie polskie osoby prawne" uważał osoby prawne prawa publicznego. Stąd wywiódł wniosek, że przejście majątku niemieckich i gdańskich osób prawnych prawa publicznego na własność jednostek organizacyjnych związków wyznaniowych działających na obszarze Polski nie nastąpiło (por. także uchwała składu siedmiu sędziów - zasada prawna - Sądu Najwyższego z dnia 21 maja 1948 r., III C 2150/47, OSNC 1948, nr 3, poz. 600).

Sąd Najwyższy, w powołanym wyroku z dnia 15 grudnia 2016 r. (II CSK 634/15) zaakceptował ten pogląd, niemniej trzeba zauważyć, że nieruchomości stanowiące przedmiot roszczenia dochodzonego w tamtej sprawie przed drugą wojną światową znajdowały się poza terytorium ówczesnego państwa polskiego, tj. wchodziły w skład państwa niemieckiego. W ślad za omówioną zasadą prawną, w wyroku tym, Sąd Najwyższy przyjął, że nieruchomości te stanowiły majątek niemieckich osób prawnych, o którym mowa w art. 2 ust. 4 dekretu i nie przeszły na własność Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce oraz jego jednostek organizacyjnych. Wyraził pogląd, że powódka nie może zatem domagać się przywrócenia własności wskazanych w pozwie nieruchomości, gdyż prawo własności tych nieruchomości nigdy jej nie przysługiwało.

Wskazał, że dla oceny prawnej dochodzonego roszczenia nie mają znaczenia postanowienia konkordatu z 1925 r., także dlatego, iż umowa ta obowiązywała jedynie na ziemiach należących do ówczesnego państwa polskiego i przestała obowiązywać

na skutek istotnej zmiany okoliczności (klauzuli *rebus sic stantibus*), z dniem 8 maja 1945 r. W istocie więc zaakceptował wyrażony wtedy pogląd Sądu Apelacyjnego, że nieruchomości, o których mowa w art. 2 ust. 4 dekretu, nieprzekazane innym osobom prawnym, stały się - zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 14 lipca 1961 r. o gospodarce terenami w miastach i osiedlach (jedn. tekst Dz.U. z 1969 r., Nr 22, poz. 159 - dalej: „ustawa z 1961 r.”) - własnością Skarbu Państwa.

Gdyby więc uznać za trafny pogląd wyrażony w powołanej uchwale składu siedmiu sędziów - zasadzie prawnej - z dnia 19 grudnia 1959 r., I Co 42/59 oraz wynikający pośrednio z wyroku z dnia 15 grudnia 2016 r., II CSK 634/15, że w prawie polskim brak było normy ustanawiającej następstwo prawne po publicznoprawnej osobie prawnej prawa publicznego, jaką była parafia w rozumieniu prawa niemieckiego na parafię Kościoła rzymskokatolickiego, będącą osobą prawną prawa prywatnego w Polsce, to w istocie rzeczy powstaje zasadnicza wątpliwość, czy powódka kiedykolwiek była właścicielką przejętych przez Państwo w 1950 r. przedmiotowych nieruchomości.

Wiąże się z kolei ta kwestia z zapatrywaniem wyrażonym bezpośrednio w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 2016 r., II CSK 634/15, że skuteczność roszczenia regulacyjnego zależy od wykazania tożsamości pomiędzy kościelną osobą prawną, którą pozbawiono własności nieruchomości, a podmiotem, który wystąpił z roszczeniem regulacyjnym. Przepis art. 61 ust. 1 u.s.p.k. ustawy stanowi, że na wniosek kościelnych osób prawnych wszczyna się postępowanie, zwane dalej "postępowaniem regulacyjnym", w przedmiocie przywrócenia im własności upaństwowionych nieruchomości lub ich części. Używając w przytoczonym przepisie zwrotu "przywrócenia im", ustawodawca zakłada tożsamość podmiotu pozbawionego własności i żądającego jej przywrócenia; nie można bowiem przywrócić własności innemu podmiotowi kościelnemu niż ten, którego prawa pozbawiono.

Trzeba zgodzić się z tym zapatrywaniem, o czym świadczy przyjęta w ustawie regulacyjnej terminologia, o rozróżnieniu w niej przywrócenia nieruchomości (art. 61 ust. 1), przekazania nieruchomości (art. 61 ust. 2), czy też przejścia własności nieruchomości na rzecz kościelnych osób prawnych (art. 60 ust. 1). Dla oceny zasadności roszczenia regulacyjnego ma zatem

znaczenie, nie tylko samo stwierdzenie przez sąd, na jakiej podstawie nastąpiło upaństwowienie nieruchomości danej kościelnej osoby prawnej, ale również ustalenie, czy dochodzący roszczenia regulacyjnego, względnie jego poprzednik prawny, utracił na rzecz Skarbu Państwa własność nieruchomości stanowiących przedmiot roszczenia regulacyjnego w warunkach określonych w art. 61 ust. 1 u.s.p.w.

Poza tym, skarżący Skarb Państwa, trafnie podniósł, że w literaturze tamtego okresu istniał spór, co do tego, czy kodeks prawa kanonicznego z 1917 r. przyznawał osobowość prawną parafiom. Wątpliwość brała się z tego, że według jego kanonu 216 k.p.k. z 1917 r. parafia była jednostką terytorialną kościoła, niemniej, już wtedy niektórzy autorzy przyjmowali, iż jest ona osobą moralną (prawną) kościoła. Także w spisie osób prawnych kościelnych Ministerstwa Sprawiedliwości, zawartym w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości nr 10, z dnia 15 maja 1926 r., stwierdzono, że osobowość prawną miały kościoły parafialne, beneficja proboszczowskie oraz proboszczowie, nie zaś parafie.

Skarżący przeoczył jednak, że canon 515 § 3 kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. stanowi, iż parafia erygowana zgodnie z prawem posiada mocą samego prawa osobowość prawną. Można więc rozważać, czy nie posiada jej w każdym przypadku z mocy samego prawa już od momentu erygowania. Z kanonem tym pozostaje w bezpośrednim związku art. 4 Konkordatu z 1993 r., który stanowi, że Rzeczpospolita Polska uznaje również osobowość prawną wszystkich instytucji kościelnych terytorialnych i personalnych, które uzyskały osobowość prawną na podstawie prawa kanonicznego.

Poza tym, jak wynika z uwag zawartych w pkt III, judykatura po drugiej wojnie światowej stała konsekwentnie na stanowisku, że parafie na gruncie prawa PRL posiadają osobowość prawną, czego skutkiem było obciążanie ich zobowiązaniami publicznoprawnymi. Dlatego, celem art. 72 u.s.p.k. było potwierdzenie osobowości prawnej kościelnych osób prawnych od momentu ich erygowania.

W tym stanie rzeczy, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398<sup>17</sup> § 1 k.p.c. przedstawił składowi powiększonemu, wskazane na wstępie zagadnienie prawne.

kc

jw